

ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК НАГАЛЬНА ПОТРЕБА СЬОГОДЕННЯ

В. В. ПАЛАМАРЧУК

Приєднання України до Болонського процесу і формування єдиного освітнього простору поставили перед сучасною вищою школою нові завдання, пов'язані з підготовкою майбутнього фахівця до вирішення конкретних професійних завдань, планування, ефективної реалізації своєї професійної діяльності й відповідальності за її результати. Вирішення цих завдань неможливе без самоосвітньої компетентності, яка формується у майбутніх фахівців в умовах ВНЗ.

Крім того, перехід від освіти, спрямованої на викладання, до освіти, спрямованої на вчення, актуалізує необхідність розвитку в курсантів здатності вчитися і самоосвічуватися, оскільки у сучасному суспільстві неперервна самоосвіта є однією з головних умов прогресу людського суспільства, світу в цілому і, звичайно, умовою життєвого успіху окремо взятої особистості. Особливого значення набуває самоосвіта в контексті навчання впродовж життя, при якому основним суб'єктом планування, організації, регулювання та здійснення освіти може виступати тільки сама людина, а процес утворення переростає у процес самоосвіти [1, с. 22].

Актуальність дослідження проблеми формування самоосвітньої компетентності майбутніх офіцерів правоохоронних органів також обумовлена суспільною й особистісною необхідністю самоосвіти, зростанням її ролі в умовах сучасного українського суспільства, яке набуває подальшого розвитку. Мінливість технологій, видів і засобів виробництва, професійної діяльності, службових функцій, інтенсивний розвиток духовної сфери життя, розширення творчого змісту праці, швидке старіння «освітнього капіталу» висувають принципово нові вимоги до кваліфікації співробітника МВС України, його моральної зрілості, загальнокультурного й інтелектуального рівнів.

Таким чином, у сучасних умовах необхідність у самоосвіті викликана, перш за все, потребами суспільства, професійної діяльності і самої людини. З огляду на це метою статті є аналіз проблеми формування самоосвітньої компетентності майбутніх офіцерів правоохоронних органів у педагогічній теорії та практиці, а також визначення базових понять.

Щоб успішно виконувати свій службовий і громадянський обов'язок, сучасний офіцер-правоохоронець повинен бути широко освіченою, висококультурною людиною, володіти глибокими професійними знаннями й уміннями в різних галузях, а також мати постійне прагнення до самоосвітньої діяльності. Цього вимагають нормативно-правові документи, в яких сконцентровано вимоги до офіцерів МВС України.

Зокрема, в освітньо-кваліфікаційних характеристиках на випускника – майбутнього офіцера МВС України – серед типових завдань професійної діяльності передбачено вдосконалення фахових навичок та самостійне підвищення професійного рівня. Це означає, що курсант – майбутній офіцер – повинен самостійно вдосконалювати методичні навички проведення професійної та гуманітарної підготовки, втілювати сучасні методи активного навчання і виховання персоналу, самостійно вдосконалювати гуманітарні, соціально-економічні, природничо-наукові та професійні знання для особистого фахового розвитку й підвищення професійного рівня.

Самоосвіта є необхідною умовою професійної діяльності, яка визначається соціальним замовленням суспільства відносно освіти і є чинником особистісно-професійного зростання офіцера. У нормативно-правових документах, які регламентують професійну діяльність і визначають перелік професійних якостей і рівень професійної компетентності офіцерів органів внутрішніх справ, зазначено, вони мають усвідомлювати соціальну значущість своєї професії, бути морально стійкими, поділяти корпоративну ідеологію правоохоронного органу, бути носієм корпоративних інтересів та стандартів поведінки, самоідентифікувати себе як представника міліції.

Результати аналізу наукових джерел з проблеми дослідження дозволяють зробити висновок про те, що на сьогодні вивчено багато різноманітних аспектів теорії та практики самоосвіти. Зокрема, визначено сутність, функції, особливості самоосвіти, її місце в професійній діяльності (А. Громцева, Н. Кузьміна, І. Наумченко, Г. Сухобська та ін.); розглянуто її історичні і соціальні аспекти (А. Айзенберг, Б. Райський, М. Скоткін, Є. Шукліна та ін.); досліджено шляхи й засоби формування потреби в самоосвіті (В. Буряк, Т. Климова, І. Редковець та ін.); проаналізовано організацію самоосвіти та керівництво нею (О. Діденко, Т. Климова, Г. Серіков, А. Усова та ін.); розкрито психологічну і практичну

підготовку суб'єктів учіння до самоосвіти (Г. Закіров, І. Колбаско, Н. Іванова, В. Маралов, Г. Сабірова, В. Сластьонін, Л. Уткін та ін.) тощо.

У науковій літературі другої половини XX – початку XXI ст. визначилося декілька підходів до дослідження самоосвіти. Так, у рамках теорії неперервної самоосвіти вона тлумачиться як складова з'єднувальна частина освіти, стрижень цілісної системи, що забезпечує її неперервність, ефективність і наступність протягом усього життя [2; 3]. У педагогічних основах підвищення кваліфікації й підготовки кадрів самоосвіта є однією з найбільш динамічних форм підвищення рівня фахівця [4; 5]. У соціологічних дослідженнях самоосвіта тлумачиться як категорія, опосередкована вільним часом особистості [6, с. 53]. А у контексті педагогічної й соціальної психології самоосвіта розглядається як складова самовдосконалення, саморозвитку і самовиховання особистості [7; 8].

Щодо сутності самоосвіти, то доцільно представити найбільш поширені її визначення. Зокрема С. Гончаренко в тлумачному словнику визначає самоосвіту як освіту, «яка набувається в процесі самостійної роботи та проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі... Основним засобом самоосвіти є самостійне вивчення літератури. Джерелами самоосвіти служать також засоби масової інформації» [9, с. 296].

Опонентом С. Гончаренка щодо умов перебігу самоосвіти є М. Кузьміна. На думку вченої, самоосвіта – це самостійна, цілеспрямована пізнавальна діяльність, що ґрунтується на внутрішніх мотивах особистості й здійснюється без проходження курсів навчання в стаціонарному освітньому закладі, з метою розумового розвитку та самовдосконалення особистості. Авторка не виключає необхідності самоосвіти в процесі навчання в навчальних закладах і вважає, що самоосвіта разом із навчанням є дуже важливим засобом придбання знань, умінь та навичок, розвитку пізнавальних сил і здібностей. М. Кузьміна вказує, що «самоосвіта – це самостійна робота, що здійснюється без детального керівництва ззовні; мета, шляхи її досягнень, час, методи занять, джерела отримання знань плануються тим, хто вчиться, й перебігає з ініціативи особи, яка самостійно оволодіває знаннями» [10, с. 15-18].

Г. Коджаспірова вважає, що «під самоосвітою потрібно розуміти спеціально організовану, самодіяльну, систематичну пізнавальну діяльність, спрямовану на досягнення визначених особистісно чи суспільно значущих освітніх цілей: задоволення пізнавальних інтересів, загальнокультурних і професійних запитів та підвищення кваліфікації. Самоосвіта – це система розумового й світоглядного самовиховання, що веде за собою вольове й моральне самовдосконалення, проте не ставить їх своєю метою». Автор вважає, що все людське життя є джерелом постійного саморозвитку й самоосвіти, отже, у такому контексті ці поняття виступають як синоніми; з іншого боку, під самоосвітою вона розуміє «спеціально організовану, самостійну, систематичну пізнавальну діяльність, спрямовану на досягнення визначених особистісних чи суспільно значущих освітніх цілей» [11]. Проте, на думку Н. Бухлової [12], це є досить вільне трактування співвідношення понять «самоосвіта», «самовиховання», «саморозвиток», «самовдосконалення». Ми погоджуємося з цим, оскільки вважаємо, що самовиховання і самоосвіта – це відносно самостійні сфери роботи особистості над собою, що у своїй сукупності становлять процес самовдосконалення особистості. Самовдосконалення як процес є поєднанням самоосвіти й самовиховання, а це одночасно є й саморозвитком.

В даний час в умовах професійної діяльності склалася ситуація, яка свідчить про те, що тільки компетентні, самоорганізовані та ініціативні фахівці, здатні самовдосконалюватися як у професійному, так і в особистісному плані, є конкурентоспроможними і найбільш затребуваними [13]. Набути компетентність можна лише при самостійному пошуку знань, у процесі самоосвітньої діяльності. Цьому сприяє реалізація компетентнісного підходу в освіті, одним з основних завдань якого є формування здатності до самоосвітньої діяльності (здатності самостійно вирішувати проблеми в різних сферах і видах діяльності), а організаційною основою освітнього процесу є навчальна самостійна діяльність (створення умов для формування в учнів досвіду самостійного розв'язання різних проблем). Однак, якщо мета і сам освітній процес безпосередньо пов'язані із самостійною діяльністю, то і результат даного процесу повинен мати її специфіку. З позицій компетентнісного підходу основним безпосереднім результатом освітньої діяльності є формування ключових компетентностей.

На думку А. Хуторського, метою освітньої діяльності в контексті компетентнісного підходу є оволодіння освітньою компетенцією, яка є «сукупністю смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності суб'єкта учіння по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності». Визначивши поняття освітніх компетенцій, А. Хуторської пропонує їх трирівневу ієрархію: ключові, загальнопредметні та предметні компетенції.

На сучасному етапі розвитку педагогічної думки використовуються як європейська система ключових компетенцій, так і власне російські і українські класифікації, серед яких ціннісно-смилова, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова компетенції та компетенції особистісного самовдосконалення [14]. Якщо проаналізувати змістове наповнення цих груп компетенцій, представлене А. Хуторським, можна помітити, що практично в кожній із них присутній той або інший елемент, що характеризує собою навчальну самостійну діяльність. Наприклад, ціннісно-смилова компетенція забезпечує механізм самовизначення суб'єкта учіння; навчально-пізнавальна компетенція забезпечує сферу самостійної пізнавальної діяльності, рефлексію і самооцінку; інформаційна компетенція відображає вміння самостійно оперувати інформацією; соціально трудова компетенція означає володіння знаннями та досвідом у сфері професійного самовизначення, а компетенція особистісного самовдосконалення практично повністю ґрунтується на самостійній діяльності, оскільки спрямована на засвоєння способами самопізнання, саморозвитку, саморегуляції, самопідтримки тощо. Таким чином, змістовними елементами ключових компетенцій є різні конструкти навчальної самостійної діяльності. Однак слід розрізнити поняття «самостійна робота», «самоосвітня діяльність» та «самоосвіта». Принципова відмінність понять «самостійна робота» та «самоосвітня діяльність» полягає в тому, що самостійна робота курсанта, в основному, активізується і керується ззовні, а самоосвітня діяльність – внутрішніми мотивами, які виходять за межі навчальних.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з даного питання вчені не завжди чітко розділяють поняття «самоосвіта» та «самоосвітня діяльність». Часто вони визначаються як синоніми, деякі дослідники розділяють ці поняття на підставі процесів, що вимірюють їх обсяг і рівень самостійності. Якщо цілями самоосвіти є процеси самовдосконалення, самовиховання, саморозвитку, то метою самоосвітньої діяльності – самонавчання, тобто повністю або частково самостійне придбання знань, умінь та навичок, які зазвичай пов'язують з процесом навчання (Ю. Бабанський, А. Громцева, Ю. Калугін, Ю. Колюткін, І. Лернер, А. Смолкін, Н. Талізін та ін).

Формування самоосвітньої компетентності у науковій літературі розглядається як процес і результат розвитку особистості студента (курсанта) під впливом зовнішніх умов, що не має кінцевих меж та триває протягом усього життя людини. Однак, на відміну від розвитку особистості, її формування усвідомлюється самою особистістю і оточенням відносно дискретно, оскільки це пов'язано з появою в структурі особистості нових, раніше відсутніх якостей [15]. Формування самоосвітньої компетентності має велике значення для будь-якої освітньої (науково-дослідної, проектної, творчої і т. д.) та професійної діяльності, оскільки ця компетентність є важливою фаховою якістю. Для того щоб офіцер міг підтримувати високий рівень своєї кваліфікації, він повинен бути учасником безперервної освіти. Тому у вищих навчальних закладах необхідно створити необхідні умови для розвитку самоосвітньої компетентності курсантів, щоб потреба в самоосвіті перейшла в контекст проблем майбутнього офіцера, його смислової сфери, стала основою розвитку особистісного досвіду курсанта.

Результати узагальнення різних підходів до розуміння сутності понять «компетенції» та «компетентності» (А. Агапов, Е. Зеєр, І. Зимня, Г. Селевко, Н. Хомський, А. Хуторський, С. Шишов та ін.) дозволяють зробити висновок, що в загальному сенсі компетентність є інтегрованою якістю особистості, що передбачає володіння студентом (курсантом) відповідною компетенцією та особистісне ставлення до неї, до предмета діяльності і мінімальний досвід діяльності в заданій сфері (компетенції). Компетентність – це результат навчання, це знання в дії, вміння і навички виконання діяльності, інтегративні діяльні конструктори, включені в реальну ситуацію і спрямовані на досягнення конкретного результату. Компетентність можна розглядати як можливість установа зв'язку між знанням і ситуацією, як здатність установити на підставі наявних знань певний алгоритм дій із вирішення проблемної ситуації. Інакше кажучи, компетентність – здатність використовувати знання, вміння, навички, здібності у майбутній професійній діяльності.

Оскільки самоосвітня діяльність курсантів виконує одночасно декілька функцій (оволодіння способом добування знань, використання спеціальних засобів для здійснення самоосвіти – Інтернет тощо), то самоосвітня компетенція – це вища інтегральна здатність мобілізувати організовані в систему знання, вміння та особистісні якості, необхідні для виконання нового певного завдання. Отже, самоосвітня компетентність трактується як необхідна основа для успішного розвитку і професійної діяльності людини. З огляду на це, можна припустити, що самоосвітня компетентність майбутнього офіцера – це його інтегративна особистісна властивість, яка забезпечується емоційно-ціннісним ставленням до саморозвитку та самоосвітньої діяльності, системою знань про її планування й реалізацію, про способи самовиховання; суб'єктно-особистісним досвідом продуктивного розв'язання

проблем розвитку, розробки і реалізації моделей підготовки курсантів до самоосвітньої діяльності; готовністю до безперервного саморозвитку якостей професіонала, самовдосконалення, самоосвіти у сфері майбутньої професії офіцера.

Самоосвітня компетентність є необхідною умовою успішного розвитку та професійної діяльності сучасного офіцера – співробітника правоохоронних органів. Самоосвітня компетентність – це якість особистості офіцера, що характеризує його здатність до систематичної, самостійно організованої пізнавальної діяльності, спрямованої на продовження власної освіти в загальнокультурному і професійному аспектах. Структура самоосвітньої компетентності являє собою цілісний інтегративний конструкт, що складається з мотиваційного, рефлексивного, емоційно-вольового, когнітивного, операційно-діяльнісного компонентів.

Перспективами подальших наукових розвідок у контексті розв'язання проблеми формування самоосвітньої компетентності майбутніх офіцерів правоохоронних органів є визначення і обґрунтування педагогічних умов, упровадження яких у навчально-виховний процес ВНЗ дозволить покращити якість самостійної освітньої діяльності курсантів щодо розвитку професійних та загальноосвітніх знань, умінь і навичок.

Список використаної літератури

1. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К. : «К.І.С», 2003. – 225 с.
2. Матюшкин А. М. Психологические основы готовности личности к самообразованию / Матюшкин А. М. // Проблемы непрерывного образования в современных условиях социального прогресса и НТР (Материалы 1-ой Всесоюз. конференции). Ч. 2. – М., 1981. – С. 13-15.
3. Рындак В. Г. Непрерывное образование и развитие творческого потенциала учителя (теория взаимодействия) : Монография / Рындак В. Г. – М. : Пед. вестник, 1997. – 244 с.
4. Владиславлев А. В. Непрерывное образование. Проблемы и перспективы / Владиславлев А. В. – М., 1978. – 175 с.
5. Андреев А. А. Дистанционное обучение в системе непрерывного профессионального образования / Андреев А. А. // Школьные технологии. – 2001. – № 4. – С. 158-165.
6. Шуклина Е. А. Самообразование как социологическая проблема : Дисс. ... канд. философ. наук. / Е. А. Шуклина. – Екатеринбург, 1995. – 163 с.
7. Діденко О. В. Педагогічні умови професійного самовдосконалення майбутніх офіцерів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. В. Діденко. – Хмельницький, 2003. – 200 с.
8. Кулюткин Ю. Н. Личностные факторы развития познавательной активности учащихся в процессе обучения / Кулюткин Ю. Н. // Вопросы психологии. – 1984. – № 5. – С. 41-44.
9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Гончаренко С. У. – Київ. : Либідь, 1997. – 376 с.
10. Кузьмина М. Г. К вопросу о понятии «самообразование» / Кузьмина М. Г. // Формирование у учащихся стремления к самообразованию. – Волгоград : ВГПИ, 1976. – С. 15-18.
11. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. – М. : ИКЦ «МарТ», 2005. – 659 с.
12. Бухлова Н. В. Сутнісний зміст поняття «самоосвітня компетентність» [Електронний ресурс] / Бухлова Н. В. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/.../Byhlova.pdf.
13. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем подготовки специалистов, 2004.
14. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / Хуторской А. В. // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.
15. Чеботарева, Е.С. Информационные технологии в развитии самообразовательной компетентности студентов [Текст] / Е.С.Чеботарева // Вестник Московского городского педагогического университета (материалы II Международной науч.-практ. конф. «Информационные технологии в образовании (ИТО – Черноземье – 2008)», 8-11 декабря 2008г. в г. Курске на базе Курского государственного университета). / [под ред. С. Г. Григорьева [и др.]. – Москва – Курск : отпечатано в лаборатории информационно-методического обеспечения КГУ, 2008. – Вып. 6 (16), – С. 185-186. – (Серия «Информатика и информатизация образования»).

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент О. М. Тогочинський.